

*До разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 08.051.177
Дніпровського національного
університету імені
Олеся Гончара*

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента Сачко Олександра Васильовича, професора, доктора юридичних наук, професора кафедри адміністративного і кримінального права, декана юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України на дисертацію Жданової Анни Віталіївни на тему «Суб'єкт кримінального правопорушення в доктрині кримінального права в контексті глобалізації та Євроінтеграції», представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 «Право»

Аналіз актуальності теми дослідження.

Актуальність теми дисертаційного дослідження Жданової Анни Віталіївни зумовлена необхідністю комплексного переосмислення одного з фундаментальних інститутів кримінального права – суб'єкта кримінального правопорушення – в умовах істотної трансформації суспільних відносин, глобалізації правового простору, поглиблення європейської інтеграції України, розвитку міжнародного кримінального права, цифровізації та появи нових форм кримінально протиправної поведінки.

Традиційна для українського кримінального права конструкція суб'єкта кримінального правопорушення ґрунтується на персоналістичному підході, відповідно до якого загальним суб'єктом визнається фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Така модель залишається фундаментальною для вітчизняної кримінально-правової доктрини та забезпечує реалізацію принципів особистої і винної відповідальності. Водночас сучасний розвиток кримінально-правових відносин демонструє, що традиційні характеристики суб'єкта дедалі частіше потребують осмислення у взаємозв'язку з його фактичною функціональною роллю, службовим, професійним, військовим або організаційним статусом, характером

здійснюваного контролю, участю у корпоративних структурах, а також особливостями міжнародно-правового та юрисдикційного середовища.

Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах поширення транснаціональної та організованої злочинності, корпоративних форм кримінально протиправної діяльності, кіберзлочинності, міжнародних злочинів, корупційних кримінальних правопорушень, а також правопорушень, пов'язаних зі службовою, військовою та управлінською діяльністю. Зазначені процеси об'єктивно ставлять перед кримінально-правовою наукою питання про межі класичного розуміння суб'єкта кримінального правопорушення та допустимі напрями його доктринального і нормативного розвитку.

Актуальність обраної теми суттєво посилюється євроінтеграційним курсом України. Наближення національного законодавства до правових стандартів Європейського Союзу передбачає не механічне запозичення окремих кримінально-правових конструкцій, а їх системне осмислення з урахуванням засад національної правової системи. Особливого значення у цьому контексті набувають питання кримінально-правового реагування щодо юридичних осіб, відповідальності службових і посадових осіб, корпоративного комплаєнсу, організаційного контролю, правонаступництва юридичних осіб, а також забезпечення належних гарантій для неповнолітніх суб'єктів.

Важливим є й звернення здобувачки до практики Європейського суду з прав людини, Верховного Суду, Конституційного Суду України, Вищого антикорупційного суду та інших правозастосовних інституцій. Це дозволяє дослідити суб'єкта кримінального правопорушення не лише як нормативну конструкцію Загальної частини кримінального права, але й як категорію, зміст якої конкретизується у процесі судового тлумачення та безпосередньо пов'язаний із принципами правової визначеності, особистої вини, справедливості й індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Отже, обрана Ждановою А. В. тема дисертаційного дослідження є актуальною як у теоретичному, так і в прикладному аспектах, відповідає сучасним тенденціям розвитку кримінально-правової науки та потребам удосконалення кримінального законодавства України. Її розроблення дозволяє не лише систематизувати існуючі доктринальні підходи до визначення суб'єкта кримінального правопорушення, але й запропонувати концептуальну модель його подальшого розвитку з урахуванням глобалізаційних, євроінтеграційних та міжнародно-правових процесів.

Аналіз зв'язку роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження Жданової Анни Віталіївни має належний зв'язок із науковими програмами, планами та тематикою науково-дослідної роботи закладу вищої освіти, у якому здійснювалася підготовка здобувачки.

Роботу виконано відповідно до індивідуального плану підготовки здобувача третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за акредитованою

освітньо-науковою програмою «Право» зі спеціальності 081 «Право» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Тему дисертації затверджено Вченою радою Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, протокол № 3 від 23 листопада 2023 року.

Дослідження виконано на кафедрі адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара в межах наукової теми «Модернізація національного підходу до вирішення проблем правового захисту людини і суспільства у контексті сучасних глобальних викликів» (державний реєстраційний номер 0122U001109). Тематика дисертації безпосередньо кореспондує із зазначеним напрямом наукових досліджень, оскільки спрямована на переосмислення кримінально-правового інституту суб'єкта кримінального правопорушення з урахуванням глобалізаційних процесів, європейської інтеграції, міжнародних стандартів захисту прав людини та сучасних викликів кримінально-правовому регулюванню.

Дисертаційне дослідження також узгоджується з Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року № 476.

Таким чином, дисертаційна робота Жданової А. В. є складовою системної науково-дослідної роботи у сфері кримінального права, відповідає профілю освітньо-наукової програми та тематичним напрямам наукової діяльності кафедри, а її предмет безпосередньо пов'язаний із сучасними напрямками модернізації національного кримінального законодавства в умовах європейської інтеграції та глобальних правових трансформацій.

Аналіз обґрунтованості теми дисертації, її мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження.

Обґрунтованість теми дисертаційного дослідження Жданової А. В., а також визначення його мети, завдань, об'єкта та предмета характеризуються логічною взаємоузгодженістю та відповідають характеру досліджуваної кримінально-правової проблематики.

Метою дисертаційного дослідження визначено комплексне теоретико-правове обґрунтування трансформації інституту суб'єкта кримінального правопорушення в доктрині кримінального права в контексті глобалізації та євроінтеграції, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України на засадах збереження персоналістичного ядра загального суб'єкта та функціонального розширення кримінально-правового реагування на сучасні форми кримінально протиправної поведінки.

Поставлені у роботі завдання охоплюють історико-правовий, доктринальний, порівняльно-правовий, міжнародно-правовий і правозастосовний виміри досліджуваної проблематики. Їх послідовність відображає внутрішню логіку дисертації: від дослідження історичної еволюції суб'єкта кримінального правопорушення та аналізу наукових підходів до визначення його сутності – до встановлення особливостей сучасної трансформації цього інституту, аналізу судової практики, виявлення законодавчих прогалин та формулювання пропозицій щодо подальшого розвитку кримінального законодавства України.

Об'єктом дослідження визначено суспільні відносини, що виникають у сфері кримінально-правового регулювання визначення суб'єкта кримінального правопорушення, притягнення особи до кримінальної відповідальності та застосування кримінально-правових заходів до фізичних і юридично значущих організаційних суб'єктів у сучасних умовах глобалізації та євроінтеграції.

Предметом дослідження є суб'єкт кримінального правопорушення в доктрині кримінального права в контексті глобалізації та євроінтеграції, його історико-правова еволюція, доктринальні підходи, законодавче закріплення, судово практика, європейські та міжнародні стандарти, а також напрями подальшого розвитку в кримінальному законодавстві України.

Таке співвідношення об'єкта і предмета видається методологічно обґрунтованим. Предмет належним чином конкретизує відповідну частину суспільних відносин, визначених як об'єкт, та безпосередньо відповідає заявленій темі дисертації. Мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження утворюють цілісну систему та знаходять послідовну реалізацію у структурі роботи.

Аналіз методологічної основи дослідження.

Методологічна основа дисертаційного дослідження Жданової А. В. є комплексною та відповідає багатоаспектному характеру досліджуваного інституту. Здобувачкою використано систему загальнонаукових, спеціально-юридичних та міждисциплінарних методів пізнання, поєднання яких дозволило дослідити суб'єкта кримінального правопорушення одночасно в історичному, догматичному, порівняльно-правовому, міжнародно-правовому, функціональному та прогностичному вимірах.

Важливо, що використані методи не мають формально-декларативного характеру, а безпосередньо кореспондують зі структурою та змістом дисертаційного дослідження. Загалом методологічний інструментарій є достатнім для досягнення поставленої мети, вирішення визначених завдань та обґрунтування сформульованих здобувачкою наукових положень.

Аналіз повноти викладу в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз наукових публікацій Жданової А. В. свідчить про належний рівень оприлюднення та апробації основних результатів дисертаційного дослідження.

Основні положення дисертації відображено у 7 наукових працях, із яких 3 статті опубліковано у наукових виданнях, визнаних фаховими з юридичних наук, та 4 праці – у матеріалах наукових конференцій.

Тематика зазначених публікацій безпосередньо відповідає структурі дисертації та відображає основні етапи формування авторської наукової позиції. Результати дослідження пройшли апробацію на всеукраїнських та міжнародних наукових заходах.

Таким чином, основні наукові положення, висновки та результати дисертаційної роботи отримали належне відображення у публікаціях здобувачки, а рівень їх апробації є достатнім для підтвердження оприлюднення основних результатів проведеного дослідження.

Аналіз наукової новизни одержаних результатів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження Жданової А. В. полягає насамперед у комплексному переосмисленні інституту суб'єкта кримінального правопорушення в контексті глобалізації та європейської інтеграції та у формуванні авторського бачення напрямів його подальшого розвитку без руйнування персоналістичних засад українського кримінального права.

Класична кримінально-правова площина передбачає збереження традиційного розуміння загального суб'єкта як фізичної осудної особи, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності та є носієм особистої вини. Функціонально-рольова площина орієнтує на врахування не лише формального правового статусу особи, але й її фактичного місця у механізмі кримінально протиправної поведінки, службових, професійних, військових, організаційних чи управлінських функцій та реальної можливості впливати на виникнення суспільно небезпечних наслідків. Юрисдикційно-контекстуальна площина дозволяє враховувати міжнародно-правове середовище, практику ЄСПЛ, право Європейського Союзу, розвиток міжнародного кримінального права та глобалізаційні процеси.

Одним із найбільш значущих результатів дисертаційної роботи є розроблення авторської моделі багаторівневої кримінально-правової суб'єктності, яка охоплює загального суб'єкта кримінального правопорушення, спеціального суб'єкта, неповнолітнього суб'єкта, міжнародно-правового функціонального суб'єкта та юридичну особу як адресата спеціальних кримінально-правових або квазікримінальних заходів.

Подальшого розвитку у дисертації набули наукові положення щодо історико-правової еволюції суб'єкта кримінального правопорушення, розмежування загального та спеціального суб'єкта, віку кримінальної відповідальності й осудності, гуманізації кримінально-правового статусу неповнолітніх, впливу міжнародного кримінального права на трансформацію суб'єкта, а також значення національної, європейської та міжнародної судової практики.

У сукупності наведені положення дають підстави констатувати, що результати дисертаційного дослідження характеризуються належним рівнем наукової новизни, мають системний характер і становлять внесок у подальший розвиток доктрини кримінального права щодо суб'єкта кримінального правопорушення та кримінально-правової суб'єктності

Аналіз практичного значення отриманих результатів.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження Жданової А. В. визначається можливістю використання сформульованих положень, висновків та пропозицій у науково-дослідній, законотворчій, правозастосовній та освітній діяльності.

У науково-дослідній сфері результати дисертації можуть бути використані для подальшого розроблення проблематики загального та спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, кримінально-правового статусу юридичних осіб, неповнолітніх, службових і військових суб'єктів, міжнародно-правової кримінальної суб'єктності, а також для дослідження процесів євроінтеграційної трансформації кримінального права України.

У законотворчій діяльності сформульовані здобувачкою положення можуть бути враховані при подальшому вдосконаленні Кримінального кодексу України, зокрема щодо нормативного визначення та диференціації спеціальних суб'єктів, розвитку системи кримінально-правових заходів стосовно юридичних осіб, удосконалення правового регулювання корпоративного комплаєнсу, неналежного контролю та правонаступництва, а також імплементації міжнародних та європейських стандартів.

Таким чином, практичне значення дисертаційного дослідження не обмежується потенційною можливістю використання його результатів, а підтверджується їх фактичним упровадженням в освітню діяльність. Сформульовані у роботі положення та пропозиції мають перспективу застосування у науковій, нормотворчій та правозастосовній сферах.

Аналіз структури та змісту дисертаційної роботи.

Подана на рецензування дисертація Жданової А. В. є цілісним та логічно структурованим кримінально-правовим дослідженням, побудованим за принципом послідовного переходу від історико-доктринального аналізу інституту суб'єкта кримінального правопорушення до визначення сучасних тенденцій його трансформації та перспектив удосконалення кримінального законодавства України. Така структура забезпечує належну реалізацію поставлених мети і завдань та дозволяє комплексно розкрити заявлену проблематику. Аналогічний принцип послідовної оцінки вступу, основних розділів і висновків покладено в основу наданого зразка рецензії.

У вступі належним чином обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічну основу, наукову

новизну та практичне значення одержаних результатів. Зазначені елементи взаємопов'язані та відповідають загальній логіці дисертаційної роботи.

Перший розділ присвячено формуванню теоретико-історичного підґрунтя дослідження суб'єкта кримінального правопорушення. Авторкою простежено історичну еволюцію відповідного інституту, систематизовано основні доктринальні підходи до його розуміння та здійснено порівняльний аналіз зарубіжних моделей кримінально-правової суб'єктності. Це дозволило визначити вихідні положення для подальшого дослідження трансформації інституту суб'єкта в сучасних умовах.

У **другому розділі** розкрито сучасний зміст інституту суб'єкта кримінального правопорушення та основні чинники його розвитку. Значну увагу приділено співвідношенню загального і спеціального суб'єкта, впливу глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, проблематиці юридичних осіб, а також особливостям кримінально-правової суб'єктності в умовах воєнного стану. Сильним боком цього розділу є поєднання традиційних положень української кримінально-правової доктрини із сучасними європейськими та міжнародно-правовими тенденціями.

Третій розділ має виразну прикладну та прогностичну спрямованість. У ньому проаналізовано можливості використання зарубіжного досвіду в Україні, досліджено національну та європейську судову практику, систематизовано основні законодавчі прогалини та сформульовано перспективні напрями розвитку інституту суб'єкта кримінального правопорушення. Саме в цьому розділі набуває завершеного вигляду авторський функціонально-контекстуальний підхід та модель багаторівневої кримінально-правової суб'єктності.

Висновки дисертації відповідають поставленій меті та завданням, узагальнюють результати проведеного дослідження і відображають його основні положення наукової новизни. Вони характеризуються системністю, логічною послідовністю та належним рівнем обґрунтованості.

Загалом структура дисертації є логічною та внутрішньо узгодженою, а зміст її розділів забезпечує послідовне розкриття теми – від генези та доктринальних основ інституту суб'єкта кримінального правопорушення до формування авторського бачення його подальшого розвитку в умовах глобалізації та євроінтеграції.

Загальна оцінка дисертації. Дисертаційна робота Жданової А. В. справляє враження завершеного, концептуально цілісного та належно структурованого наукового дослідження. Її сильною стороною є поєднання історико-доктринального, порівняльно-правового, міжнародно-правового та прикладного аналізу проблематики суб'єкта кримінального правопорушення.

Авторці вдалося не лише систематизувати існуючі наукові підходи, а й сформулювати власне бачення трансформації досліджуваного інституту, засноване на збереженні персоналістичного ядра кримінальної відповідальності та його

функціональному розвитку відповідно до сучасних глобалізаційних, євроінтеграційних і міжнародно-правових викликів. Такий підхід забезпечує теоретичну завершеність роботи та визначає її значення для подальшого розвитку доктрини кримінального права.

Зауваження та дискусійні аспекти дисертаційного дослідження.

Віддаючи належне обґрунтованості положень, що відображають наукову новизну одержаних результатів та виносяться Ждановою Анною Віталіївною на захист, вважаю, що окремі положення дисертації мають дискусійний характер та потребують уточнення або додаткової аргументації під час наукової дискусії на захисті.

Передусім, у першому розділі дисертації здобувачка здійснює ґрунтовний історико-правовий аналіз становлення уявлень про суб'єкта кримінального правопорушення, простежуючи їх розвиток від правових систем Стародавнього світу до сучасної кримінально-правової доктрини. При цьому одним із наскрізних висновків є поступове утвердження принципу персональної відповідальності фізичної особи, здатної усвідомлювати свої дії та здійснювати свідомий вибір. Так, уже при аналізі античних концепцій авторка пов'язує передумови кримінальної відповідальності зі свідомістю, раціональністю та вільним характером поведінки особи. Водночас у подальших розділах дисертації обґрунтовується необхідність функціонального розширення традиційного розуміння кримінально-правової суб'єктності. У зв'язку з цим дискусійним видається питання: які елементи класичної персоналістичної моделі суб'єкта кримінального правопорушення здобувачка вважає незмінними, а які можуть зазнавати трансформації під впливом глобалізації та євроінтеграції?

Крім того, у підрозділі 2.2 досліджуються моделі застосування суб'єкта кримінального правопорушення в українському та євроінтеграційному середовищі, а одним із подальших результатів роботи стає запропонована авторкою модель багаторівневої кримінально-правової суб'єктності. До неї включено загального суб'єкта, спеціального суб'єкта, неповнолітнього суб'єкта, міжнародно-правового функціонального суб'єкта та юридичну особу як адресата спеціальних кримінально-правових або квазікримінальних заходів. Такий підхід є оригінальним, однак потребує додаткового пояснення з огляду на різну кримінально-правову природу названих категорій. У зв'язку з цим постає питання: який єдиний критерій покладено в основу запропонованої багаторівневої моделі та чи не потребує вона додаткового розмежування між власне суб'єктом кримінального правопорушення і юридичною особою як адресатом кримінально-правового реагування?

Також заслуговують на увагу положення підрозділу 2.4 щодо трансформації підходів до визначення суб'єкта кримінального правопорушення в умовах євроінтеграції, глобалізації та воєнного стану. Особливо актуальним у

цьому контексті є запропоноване у роботі виокремлення міжнародно-правового функціонального суб'єкта, кримінально-правове значення якого пов'язується з ефективним контролем, командними повноваженнями або спеціальним обов'язком щодо запобігання кримінально протиправному діянню. Авторська концепція прямо передбачає врахування фактичного положення особи, її військових, службових, професійних та управлінських повноважень. Водночас такі характеристики значною мірою властиві й традиційній конструкції спеціального суб'єкта. Тому доцільно уточнити: чи є міжнародно-правовий функціональний суб'єкт самостійним видом кримінально-правової суб'єктності, чи його доцільніше розглядати як особливий різновид спеціального суб'єкта кримінального правопорушення?

Нарешті, у третьому розділі дисертації, зокрема підрозділах 3.3–3.4, значну увагу приділено подоланню прогалин українського законодавства та визначенню напрямів запозичення європейського і світового досвіду. При цьому здобувачка обґрунтовано наголошує, що розвиток відповідного інституту має здійснюватися не шляхом механічного перенесення іноземних моделей, а через їх функціональну адаптацію до системи українського кримінального права. Така позиція заслуговує на підтримку, проте залишає дискусійним питання щодо конкретних меж такої адаптації. У зв'язку з цим виникає питання: які критерії, на думку здобувачки, мають визначати допустимість запозичення конкретної європейської або міжнародної кримінально-правової конструкції та її сумісність із принципами національного кримінального права?

Загалом наведені зауваження не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження. Вони мають переважно дискусійний характер, стосуються окремих аспектів запропонованої авторкою концепції та не ставлять під сумнів обґрунтованість основних положень і висновків роботи. Навпаки, порушені питання свідчать про складність і багатоаспектність досліджуваної проблематики та створюють належне підґрунтя для наукової дискусії під час публічного захисту.

Аналіз додержання академічної доброчесності.

Аналіз дисертаційної роботи та наукових публікацій Жданової А. В. дає підстави для висновку про дотримання здобувачкою принципів академічної доброчесності. Дисертація має самостійний характер, використані наукові джерела, нормативні матеріали та судова практика належним чином оформлені з відповідними посиланнями. *Ознак академічного плагіату, фабрикації або фальсифікації результатів дослідження не виявлено.*

Таким чином, основні положення, висновки та рекомендації дисертації є належно обґрунтованими, логічно взаємопов'язаними та спрямованими на вирішення актуального наукового завдання щодо розвитку інституту суб'єкта

кримінального правопорушення в умовах глобалізації та європейської інтеграції.

ВИСНОВОК

Дисертаційне дослідження Жданової Анни Віталіївни на тему «Суб'єкт кримінального правопорушення в доктрині кримінального права в контексті глобалізації та Євроінтеграції» є самостійною, завершеною та комплексною науковою працею, що характеризується належним рівнем наукової новизни, теоретичної та практичної значущості.

За своїм змістом робота відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, а також вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» та Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40, і заслуговує представлення до захисту в разовій спеціалізованій раді для присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Рецензент:

Професор кафедри адміністративного і кримінального права, декан юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара доктор юридичних наук, професор

Олександр САЧКО

Підпис д.ю.н, професора Сачко О.В.

«ЗАСВІДЧУЮ»

Проректор з наукової роботи
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
«13» 08 2026 р.

Олег МАРЕНКОВ